

En vetenskapsman tar bladet från munnen

En kortfattad presentation av Steven Pinkers bok Ett oskrivet blad med problematiseringar och reflektioner

För en mer djupgående sådan, v.g. se Psykisk Hälsa 3/2006 eller min hemsida: www.lennartramberg.praktikertjanst.se

Av Lennart Ramberg, barn och ungdomspsykiater, psykoanalytiker och familjeterapeut.

Inledning

Steven Pinker är professor i kognitiv psykologi och har skrivit böcker såsom *The Language Instinct* och *How the Mind works*. Föreliggande bok är skriven utifrån filosofen Hobbes tragiska vision om människan, enligt vilken hon är deterministiskt bunden till att leva sitt liv fyllt av flera i konstruktiv mening lösbara men i huvudsak olösliga konflikter, för så vitt inte samhället träder in och tyglar en del av deras yttringar. Han menar att förra seklets humanistiska och psykologiska forskning skyddade den genetiska forskningens resultat och i stället utgick från utopiska doktriner såsom att vi 1/ föds till livet som oskrivna blad (tabula rasa), att vi 2/ i grunden är ädla vildar samt att vi 3/ äger en själ som ett slags spöke i maskinen. Detta, menar han, bidrog till att förra seklet präglades av en utopisk ideologi, totalitarism och industriellt utförda sociala experiment i massiv skala med åtföljande mänskliga katastrofer som följd.

Pinker visar på de nya forskningsrön som framkommit under de sista decennierna och som gör de nämnda doktrinerna förlagade och menar att vi måste sluta att förneka människans medfödda natur.

Han tänker då på kognitionsforskningen i dess vida mening, som kan visa på hur den psykiska världen kan beskrivas i termer av informationsöverföring, komplexa beräkningar och återkopplingsprocesser (typ dynamisk systemteori). Vidare att medfödda strukturer existerar utifrån vilka medvetandet (liksom andra mänskliga egenskaper) utvecklas. Den visar vidare att det behövs bara en begränsad mängd program för att utveckla en oändlig mängd beteenden. Dessutom att det finns universella mekanismer som ligger bakom sinsemellan olikartade kulturer.

Evolutionspsykologin och beteendegenetiken är emellertid de vetenskaper han mest lyfter fram i boken.

Han menar att vi är människor med en genupsättning och följaktligen (sic!) med en djuppersonlighet som utvecklades under vår tid på savannen och att den bestämmer vårt psyke och vår intuitiva förståelse av världen samt vår kognitiva förmåga.

Utifrån vår genetiska grund utvecklar vi en inre (psykisk) verklighet och de språkbilder kulturen överför ändrar inte nämnvärt denna. Den ger oss

1/en intuitiv form av biologi med vars hjälp vi, utifrån en kodningsprocess som omvandlats till en genetisk disposition, relaterar till omvärlden. Vi särskiljer därför utan reflektion levande från död materia och är självklart övertygade om att levande varelser bär på en inneboende essens, som ger dem egen viljekraft. Vidare att andra människor är uppfyllda av ett osynligt väsen, själen, eller medvetandet, som i sin tur innehåller tankar och begär.

Vi har en läggning för att leva i mindre grupper till vilka vi räknar vår anknytning och vilka vi försvarar mot hot. Liksom vi har en inneboende känsla för kärlek, vänskap och solidaritet och odlar deras värde, har vi också en inneboende intuitiv känsla för när övergrepp av något slag sker och kräver lika intuitivt att ett rättmätigt straff utkrävs (inklusive dödsstraff).

2/En intuitiv känsla för ekonomiska realiteter i form av enkla utbyten.

Det intuitiva sättet att finnas till upplevs av oss som okomplicerat äkta och sant. Det till synes okomplicerade sättet att relatera till omvärlden är emellertid inte längre anpassat till vår realitet. Vi har en intuitiv uppfattning av omvärlden och oss själva, grundad på den tolkning av omvärlden som var ändamålsenlig för den savannernas värld vi då levde i.

För ett samhälle med stor befolkning med en hög grad av diversifiering och ett system med utvecklade hierarkier, samt för mer komplexa ekonomiska transaktioner som den numera globala ekonomin kräver, finns ingen intuitiv förståelse. De mer eller mindre rationella regler vi lever efter måste läras in. Pinker menar att vi bör bygga vårt samhälle utifrån vår kunskap om det mänskliga psyke vi faktiskt har.

Samtidigt är det viktigt att vi i undervisningen av barn och ungdom dels lär ut de kunskaper som behövs för att leva i vårt samhälle och som vi inte intuitivt förstår. Vi måste använda vårt kritiska, rationella tänkande samtidigt som vi respekterar vår mänskliga natur när vi söker forma vårt samhälles värderingar och lagar.

Några kritiska synpunkter.

1. *Gener är inte allt. (Den mänskliga) Kulturen utgör en nisch i Darwins mening, om än en virtuell sådan.*

Psykobiologen Jaak Panksepp (1998) har visat att många däggdjur i princip har samma grundläggande emotioner och drifter som Pinkers intuitiva urmänniska (mitt uttryck).

Pinker visar att hjärnan på många sätt är väl genetiskt förprogrammerad för sin framtida funktion – ett i sig mycket intressant avsnitt i boken. Han tycks tro att många menar att hjärnan är plastisk i så måtto att den omgivande miljön kan omforma den. I samma anda viftar han dock bort seriösa forskares resultat (Se t.ex. Deacon 'The Symbolic Species').

I vår tid, när vi får så goda dietresultat med GI-metoder och stenålders-bantning, är det lätt att anamma tanken att vi alla i grunden är savannmänniskor, med en genetisk uppsättning som kanske är upp till en miljon år gammal, och att inte mycket hänt med den mänskliga naturen sedan dess. Pinkers tes måste vara riktig, tycker vi. Men vi glömmer då att vi sedan länge lever i kultursamhällen och att de i sig fungerar som nischer för människans natur att utvecklas i, bara att den naturen förmedlas av levande människor och inte av gener! Förändringar i relation till den nischen sker mångfalt effektivare och snabbare än en genetisk förändring, om bara några i kulturen överlever och skapar nya barn.

Pinker verkar höra till de reduktiva fundamentalisterna inom evolutionspsykologin, i meningen att han använder *en* bärande förklaringsprincip för att förklara mycket komplexa fenomen. Han skriver dock själv att han inte är en reduktionist utan att han är en hierarkisk reduktionist, eftersom han söker föra samman olika kunskapsfält till en syntes i sitt tänkande.

Han blir i min mening enformigt induktiv och "platt", när han så fort som han beskriver en mänsklig egenskap, postulerar att genen selekterades fram i jägarsamhället eftersom den då gav ett överlevnadsvärde.

2. *Om den sömlösa infliktningen av arv och miljö under den tidiga utvecklingen.*

Gerald Edelmans (1987, 2000) banbrytande arbete om hjärnans utveckling, funktion och oerhörda plasticitet samt hans hypotes om neuro-darwinism visar ju klart hur genetiskt uttryck och miljö (nature/nurture) obetingat och sömlöst är intvinnade i varandra. Enligt den senare utvecklas visserligen hjärnan efter ett visst förutbestämt mönster, men varje förändring, även den minimalaste, i den inre miljön ger upphov

till nya förbindelser mellan neuronerna, som i sin tur lägger grunden för andra etc. En *unik* hjärna med icke förutbestämda neuronala nätverk uppstår. Vi vet numera att barnets hjärna kräver en kvalitativ dialog med modern för att utvecklas (Schoore 1994, 2003)

3. Pinker gör i boken ett hopp mellan den i hans mening genetiskt grundade instinktiva psykologin och det rationellt grundade omdömet, medan man inom den psykoanalytiska/psykodynamiska domänen rör sig i den komplexa och mångdimensionella kontinuiteten och diskontinuiteten däremellan. Han har inte utvecklat en teori om motivkrafter och emotioner till en organiskt integrerad affekt-kognitiv teori. Affektteori nämns bara på någon sida. Hur emotioner, tidig (primärprocess) och senare utvecklad kognition (sekundärprocess) integreras med motivkrafter till en inre symbolisk värld – den som faktiskt är människans viktigaste karaktäristikum - förbigås med tystnad. Att inte utarbeta en sådan (epigenetisk) utvecklingsbeskrivning av människans psyke/mind är en brist, eftersom avsaknaden av den länken gör att hans teori om den mänskliga naturen inte ter sig övertygande.

4. I sin polemik gentemot vänsterradikaler och förmodade utopistiska psykoterapeuter och forskare åberopar han i stort sett enbart Marx och Freud och negligerar därmed marxismens och psykoanalysens/psykodynamikens teori- och kunskapsutveckling under det senaste seklet!

Om risken för ”stadfästandet” av ett positivistiskt medicinskt paradigm för psykoterapi i Sverige.

Den här boken ger inte stöd för någon form av psykoterapi som arbetar utefter målsättningen att förändra den inre världen, men den ger ett implicit stöd för miljö- och beteende terapeutiska metoder att hjälpa människor att påverka, i vilket fall att tygla, uttrycket av icke önskvärda böjelser till följd av vår intuitiva psykologi..

Det stora problemet är emellertid att Pinkers enkelspåriga – i hans mening kanske robusta (hierarkisk reduktionism) – och objektiverande – i hans mening sakliga - resonemang länkar sig så väl till ett positivistiskt medicinskt paradigm.

Många terapeuter¹ ser det som klarlagt att just psykoterapi inte bör bedömas utifrån evidensbaserad forskning utan från en kontextbaserad sådan (Wampold, 2001). Psykoanalytiska och psykodynamiska terapiformer arbetar utifrån mer komplexa och för terapeutens person mer involverande teorier, såsom objektrelationsteori och intersubjektivt grundade teorier, än beteendeterapi. Att arbeta utifrån den subjektiva dimensionen har emellertid i sig ingen generativ betydelse för förändring utifrån Pinkers synsätt.

Sammantaget Jag ser boken huvudsakligen som en moralisk essä om hur samhället borde se ut om en vetenskapsman i kognitiv psykologi med psykobiologisk inriktning fick bestämma. Den innehåller mycket intressant vetenskapligt material som framförs på ett underhållande sätt även om den innehåller mycket facklig polemik riktad mot meningsmotståndare.

Jag måste medge att jag finner bokens innehåll och skrivsätt stundtals förföriskt och rejält provocerande, vilket kan skymma dess förtjänster i övrigt. Det sakliga innehållet är ofta kontroversiellare än vad som framgår av texten, och i mitt tycke är många av hans slutsatser inte tillräckligt underbyggda.

Bokens förtjänst ligger främst i hans försök att ge kognitiv teori (spec. konnektionism) en djuppsykologisk grund. Hans beskrivning av människans evolution är dock alltför reduktionistisk för att övertyga. Det finns således utrymme för en i modern djuppsykologi kunnig person som, likt 1600talets Hobbes och vår tids Pinker, modigt, alternativt dumdrigt, vågar ta steget att ”föreskriva hur ett folk skall styras”.

¹ Se t.ex. Läkartidningen apropå Böhmns och Sandells kritik av SBU:s ställningstagande för evidensbaserad forskning vid bedömning av psykoterapi.